

THE BEGINNINGS OF PHILOSOPHICAL THINKING IN TRANSYLVANIA

Eugeniu Nistor

Lecturer, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: The documents of Greek antiquity, among them Plato's Dialogues, but also Diogenes Laertios' Lives and Opinions of Eminent Philosophers, strongly confirm the presence of Zamolxis (later deified by the Daco-Getae) in pythagoreanism. But there is irrefutable evidence of disseminating Christian teachings from the mouth of the Danube and from the centers of political and cultural power of the Roman Empire - in several settlements in the Transylvanian lands. A number of foreign travelers throughout the regions of Transylvania were impressed by the generosity and moral cleanliness of the Romanian peasant, by his diligence and kindness (while others had negative impressions and a completely different opinion about the mentality of the Romanians from Transylvania); however, they noted all these things in their official writings and reports. Transylvanian humanism belongs to these very early stages, as manifested in the most authentic forms in the biography and the work of famous European scholar Nicholas Olahus (1493-1568), himself of Romanian origin, who, in his Hungaria (1536) is the first thinker to support the Romanians' unity of nation, language, customs and religion.

Key words: *Zamolxis, Daco-Getae, humanism, Nicolaus Olahus, Transylvanian lands*

Ideile filosofice ale antichităţii sunt, de regulă, într-o strânsă relaţie cu cele religioase, mai ales în contextul străvechii organizări a societăţilor umane, când schemele de funcţionare ale acestora, întinse pe perioade lungi de timp, continuau să fie extrem de simple iar preocupările indivizilor rămâneau prea puţin diversificate. Nici societatea omenească din aşezările intra-carpatică nu fac excepţie de la aceste forme de organizare şi structurare socială. Astfel, istoricul grec Herodot aminteşte, în scrierile sale, că geto-dacii (consideraţi a fi „dintre toţi thracii cei mai viteji şi mai drepti”) erau pătrunşi de o severă religiozitate, ei închinându-se unui singur zeu, Zamolxis, la care trimiteau câte un sol, ca jertfă, o dată la cinci ani, acesta precizând apoi că el socoteşte că ei se cred nemuritori „pentru că ei pre cine trimit la Zamolxis zic că nu moare. Şi acestuia îi zic şi Gebelezeisis...”¹ Credinţa în nemurirea sufletului, care determină renunţarea de bunăvoie la viaţă, în vreme de pace sau de război, presupune influenţarea în profunzime a moralei geto-dacilor şi a concepţiilor socio-umane ale acestora. Amănunte semnificative despre

1. Herodot – *Istorie*, traducere românească publicată după manuscriptul găsit în Mănăstirea Coşulea (1645) de N. Iorga, Tipografia „Neamul românesc”, Vălenii de Munte, 1909, p. 237

personalitatea lui Zamolxis, ca discipol al filosofului Pitagora, (auto)zeificat, după câte se pare, ne oferă și geograful grec Strabon: „se povestește că unul dintre geți cu numele Zamolxis a fost sclavul lui Pitagora și cu acest prilej a învățat de la filosof unele științe ale cerului, altele și le-a însușit de la egipteni, deoarece a pribegit și prin acele părți ale lumii. După ce s-a întors în patrie, el și-a câștigat o mare trecere înaintea mai marilor și a neamului său, deslușindu-le acestora semnele cerești. În cele din urmă, l-a înduplecat pe rege să împărtășească domnia cu el, întrucât este în stare să le vestească vrerile zeilor. La început, el a fost ales mare preot al celui mai venerat zeu de-al lor, iar după un timp a fost socotit el însuși zeu.”² Dar și compilerul antic Diogenes Laertios, referindu-se la Pitagora, constată în scrierile sale că acesta „poseda și un sclav, Zamolxis, care este adorat, spune Herodot, de geți, fiind socotit drept Cronos.”³

Elogiind, în dialogul *Charmides*, procedeele de vindecare ale unui medic al lui Zamolxis, întâlnit în tabăra de război de la Potideea, filosoful Platon descrie de fapt concepția terapeutică a lui Zamolxis care, în comparație cu medicii greci, aplica cu totul alte tehnici „de lucru”, arătând că „nu trebuie să încercăm a vindeca ochii fără să vindecăm capul, ori capul fără să ținem seama de trup, tot astfel nici trupul nu poate fi însănătoșit fără suflet.”⁴ Cu alte cuvinte, este expusă cu claritate, în doar câteva rânduri, chiar concepția medicală zamolxiană: nu poate fi însănătoșită doar o parte a corpului omenesc dacă preocuparea terapeutică nu se răsfrânge, în mod egal, asupra ansamblului ființei omenești, adică *asupra întregului!*

Învățăturile creștine ale primilor apostoli în Dobrogea și în ținuturile Dunării de Jos au iradiat, fără nici o îndoială, cu forță, și în interiorul arcului carpatic. Există, în acest sens, dovezi de netăgăduit ale prezenței Sfântului Apostol Andrei în Dacia Pontică și pe meleagurile geto-dacice de la întorsura Carpaților, iar un document din secolul al IV-lea, cunoscut sub numele de *Doctrina siriacă a Apostolilor*, relatează chiar că așezările și „teritoriile evanghelizate de Sfântul Apostol Andrei sunt: *Niceea, Nicomedia, Tithynia și... Gothia.*”⁵ Autorul acestor însemnări literare precizează, apoi, că „Gothia (respectiv Gothia Romana) a fost numită în a doua parte a secolului al IV-lea regiunea din sud-estul Transilvaniei, Muntenia și sudul Moldovei...”⁶ În aceeași locație – la curbura Carpaților – trebuie amintită „trăirea și lucrarea spirituală a Sfântului Sava de la Buzău”, care a propovăduit creștinismul printre „daci (cauconcensi), daci în curs de romanizare, daci romanizați și migratori goți (therringi), veniți de câteva decenii și risipiți printre

2. Strabon – *Geografia*, vol. II, traducere, notițe introductive, note și indice Felicia Vanț-Ștef, Editura Științifică, București, 1974, p. 166

3. Diogenes Laertios – *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, vol. II, traducere din limba greacă de C. I. Balmuș, comentarii de Aram M. Frenkian, ediție îngrijită de Ion Acsan și Adelina Piatkowski, Editura Minerva, București, 1997, p. 139

4. Platon – *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica, studiu introductiv de Ion Banu, traducere de Simina Noica, Editura Științifică, București, 1974, p. 183

5. Mihail Diaconescu – *Istoria literaturii dacoromane*, Editura Alcor Edimpex, București, 1999, p. 410

6. *Ibidem*

autohtoni.”⁷ În aceste împrejurări, nu tocmai senine și liniștite, conducătorul tribal Athanaric, care era și *judex pontetissimus* al vizigoților, încercând să-l silească pe ierarhul buzoian să se dedea la „mâncăruri de la jertfele diavolești”, în urma refuzului acestuia îl ucide prin înecare în râul Buzău, acesta sacrificându-se, după cum scrie cronicarul, „din dragoste nemărginită pentru Dumnezeu cel nevăzut”, acceptând, mai degrabă, „bucuros moartea, mărturisind și preamărind numele Mântuitorului lumii, Iisus Hristos.”⁸ Astfel de fapte și de întâmplări dramatice au avut neîndoielnic influențe puternice în propagarea și difuzarea ideilor creștine în Transilvania, mai ales în evul mediu timpuriu.

Viețuind de secole în lumea așezărilor rurale, în condiții de viață dintre cele mai precare și mai umile, fără acces la vreo formă instituționalizată de educație și cultură, populația românească din Transilvania nu a avut alte posibilități spirituale decât cele transmise de pildele creștine și cele datorate învățăturilor laice nescrise, transmise pe cale orală, din generație în generație, prin intermediul basmelor, proverbelor, ghicitorilor, doinelor, baladelor și, în general, a cântecelor populare care cuprindeau, în bogatul lor conținut de sentimente și idei, atât vitalitatea și bucuria – manifestate prin chiote la nașteri (la intrarea insului în lume) – cât și frumusețea și fericirea senină și cumpătată a nunților (celebrând momentul de împlinire al destinului uman), dar și tristețea și îndurerările pricinuite de ritualurile de înmormântare (reprezentând plecarea omului din lumea cu dor și intrarea lui în cea fără de dor). Toate acestea însă nu se desfășurau la întâmplare, ci după reguli și prevederi care statorniceau o rânduială socială, ducând la configurarea unor „învățături”, axate mai degrabă pe o cunoaștere de tip practic și o gândire speculativ-juridică realistă, ce ducea implicit la armonizarea conviețuirii colectivităților omenești dintr-un spațiu geografic relativ restrâns, situat, după caz, pe o vale cuibărită între dealuri, în leagănul unui plai montan, pe întinderea unei câmpii sau de-a lungul cursului unui râu... Iar aceste învățături se întemeiau și pe o viziune metafizică, nelipsită de o anumită nuanță dogmatică, având prelungiri atât în aspectele importante cât și în ramificațiile secundare ale vieții cotidiene sătești, asigurând astfel impunerea, respectarea și continuitatea funcțională a unor „seturi” de norme și reguli morale (laice și religioase).

Așadar, este un lucru știut că populația românească transilvăneană, locuind în sate și cătune, era lipsită de mijloacele materiale necesare pentru a-și școlariza odraslele la oraș. Doar câțiva reprezentanți ai micii nobilimi valahe-olahe, urmași ai conducătorilor obștilor sătești, descendenți ai vechilor juzi, cnezi și voievozi români, câți au mai rezistat după pătrunderea ungarilor, își puteau permite luxul învățaturii în școlile orașenești, numărul învățăceilor fiind tot mai împuținat către sfârșitul veacului al XV-lea, mai ales după răscoala de la Bobâlna (1437) și după răzvrătirea armată condusă de Gheorghe Doja, în urma căreia iobăgirea țărănimii autohtone

7. *Ibidem*, p. 494

8. *Ibidem*, p. 506

ia proporții de masă, exploatarea acestora fiind întărită prin legiuirea cunoscută sub denumirea de Tripartitul lui Werböczi, și, așa după cum constată și istoricul David Prodan, „ea va veni în consecința unei a doua răscoale țărănești, în 1514. O va consacra dieta punitivă care-i va urma.”⁹

Dar cu toate aceste împrejurări, atât de nefavorabile afirmării spiritualității românești în epocă, învățatul umanist Nicolaus Olahus (1493-1568, descendent al vechii dinastii domnitoare a Basarabilor, din Țara Românească, înrudit și cu puternica familie a Corvineștilor, din Transilvania)¹⁰ se impune și se împlinește ca personalitate renașcentistă, ca promotor al ideilor umanismului occidental, fiind recunoscut ca atare pentru valoarea autentică a operei sale, așa cum o dovedește corespondența sa cu importanți cărturari europeni ai vremii și îndeosebi cu învățatul umanist Erasm de Rotterdam. El a fost, deopotrivă, poet elegiac, sensibil la frământările omenești și iubitor al frumuseților naturii, dar și un spirit deschis la valorile culturale și morale ale veacului, prețuitor al faptelor bune și altruiste, care, însă, știa să fie ironic, polemic și combativ cu adversarii săi politici și canonici, atunci când împrejurările o solicitau. N. Olahus a scris trei însemnate lucrări istorice – *Hungaria*, *Attila* și *Chronicon* – care se disting prin rigoare, erudiție și enciclopedism. Prima a fost elaborată în limba latină, între 1536-1537 (și tipărită abia în 1735), având ample comentarii istorico-etnografice despre țara dacilor, „Acea parte... care este dincolo de râul Tisa (ce) se numea odinioară, după cum spune Ptolemeu – Dacia”,¹¹ venind și cu date semnificative despre originile limbii române și despre descendența populației autohtone din Valahia, Moldova, Transilvania, Maramureș (și din celelalte „țări” românești), astfel: „Graiul lor și al celorlalți români a fost odinioară cel roman, ca fiind coloniști ai romanilor. În vremea noastră se deosebește foarte mult de el, măcar că multe cuvinte de ale lor pot fi înțelese de

⁹. D. Prodan – *Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 350

¹⁰. N. Olahus (Românul) s-a născut la Sibiu, în ziua de 10 ianuarie 1493, ca fiu al lui Stoian (sau Ștefan), primar la Orăștie, jude regesc (prefect al salinelor din Transilvania), și al Varvarei Huszár. Tatăl său era rudă de sânge cu familia domnitoare a Drăculeștilor, din Țara Românească, iar bunica lui fusese sora lui Iancu de Hunedoara. Slujește încă de tânăr la curtea regelui Vladislav al II-lea al Ungariei, inițial ca aprod (paj, după unele surse), apoi, instruindu-se pentru a urma o carieră ecleziastică, ajunge canonic de Strigoniu. Este promovat secretar al regelui Ludovic al II-lea și al reginei Maria de Habsburg, pe care o va urma în pribegie după înfrângerea dezastruoasă a ungarilor, de către turci, în bătălia de la Mohács (1526) și moartea regelui. Dar, cum regina a fost investită de Carol Quintul (al cărui soră era) cu guvernarea Țărilor de Jos, N. Olahus devine sfetnic al acesteia, stabilindu-se la Bruxelles, de unde va lua legătura cu marii umaniști ai vremii. Sub Ferdinand I de Habsburg a fost numit episcop de Zagreb (1543), un deceniu mai târziu fiind desemnat arhiepiscop de Strigoniu și primat al Ungariei (1543). Deși a crescut și a fost educat sub influența valorilor laicizate ale umanismului, odată cu avansarea sa la vârful ierarhiei ecleziastice din Ungaria, N. Olahus a devenit un dârz susținător al catolicismului și al contrareforme, prigonindu-i îndeosebi pe adepții luteranismului. În anul 1558 el a devenit baron al imperiului iar în 1562 ajunge chiar regent al coroanei ungare. Umanistul român s-a stins din viață la 14 ianuarie 1568, la Bratislava, fiind înmormântat, ca înalt prelat, în biserica „Sf. Nicolae” din Tyrnau. Conform vol.: Aurel Sasu – *Dicționarul Biografic al Literaturii Române* (DBLR), M-Z, Editura Paralela 45, Pitești, 2006, p. 244 (completat și cu alte surse).

¹¹. D. Prodan – *Problema iobăgiei în Transilvania, 1700-1848*, ed. cit., p. 486

latini.”¹² Explicațiile sale despre procesul etnogenezei poporului român, despre limba, datinile și obiceiurile lor comune – sunt făcute din perspectiva unei analize riguroase, științifice, evident progresiste, în cadrul căreia folosește izvoare arheologice și numismatice, documente scrise și relatări istorice și contemporane realist-obiective. Cea de-a doua era un fel de „tribut” spiritual față de noua sa patrie. Iar cea de-a treia lucrare – *Chronicon* – constituia un fel de „istorie contemporană”, cuprinzând consemnarea cronologică a celor mai însemnate evenimente politico-militare și religioase din Ungaria, începând de la încoronarea regelui Matei Corvin și până în vremea domniei regelui Ferdinand de Habsburg, sub a cărei împărăție cărturarul s-a bucurat de recunoaștere, onoruri și prețuire.

Alți umaniști români ardeleni au fost: [Toma Pellei](#) (un alt adept al lui [Erasm de Rotterdam](#)), [Filip More din Ciula](#) (un mare pasionat de epigrafie), Ioan Vitez (cel care în vremea episcopatului său a înființat un observator astronomic la Oradea), [Martin Hacıus din Hațeg](#) (cu legături culturale în Italia, preocupat de științele naturii și de filosofia neoplatonică), Ioan Lăzoi (un poet atras de matematică, atașat umaniștilor de la Alba Iulia, care în scrierile sale lirice imita modelele antice), [Mihai Valahul din Ciac](#), [Mihai Halici](#) din Caransebeș (care s-a autointitulat „valachus poeta”, autorul primei poezii metrice în limba română și autor al unui dicționar „valachico-latinum”) ș. a.

Dar un fenomen interesant se întâmplă, sub aspect spiritual, după înfrângerea regatului maghiar la Mohács (în 1526), și anume: nucleul culturii din Transilvania se deplasează, de la Cluj și Brașov, la Alba Iulia, unde își desfășoară activitatea beneficiarii burselor de studii, instituite anterior, la vestita universitate din Padova, de către însuși regele Matei Corvin.

Totuși, chiar și în acele condiții dureros-dramatice, de aservire și supunere totală a populației țărănești, unii călători străini prin Transilvania au rămas impresionați de altruismul și generozitatea țăranilor români, de hărnicia și curățenia lor morală, de bunătatea și omenia lor, consemnând aceste trăsături în scrierile lor literare și memorialistice sau în rapoartele lor oficiale. Astfel, descoperim unele mărturii semnificative și de evidentă simpatie față de români în scrierile lui Martin Opitz,¹³ poet de origine sileziană, care fusese chemat la curtea princiară din Alba Iulia

12. *Ibidem*, p. 488

13. Martin Opitz a fost unul dintre cei mai de seamă poeți germani, având însă un destin tragic: născut la 23 decembrie 1597, el a decedat la 20 august 1639, din cauza unei epidemii de ciumă, când, din precauțiune, atât trupul cât și obiectele aparținătoare poetului au fost arse, printre acestea aflându-se și „lucrurile personale ale poetului, printre care și manuscrisul lucrării despre *Dacia antiqua*.” Aceasta era, după câte se pare, o lucrare complexă, extrem de bine documentată, scrisă, probabil, la îndemnul principelui Gabriel Bethlen, „hotărât să se proclame rege al Daciei...” În alcătuirea acestei istorii, Opitz a strâns o mulțime de documente și date istorice, atât din scrierile savanților antichității grecești și romane (Herodot, Ovidiu, Pliniu, Ptolomeu, Strabon, Tacitus ș.a.), cât și din constatările făcute de el însuși pe teren, prin descifrarea unor inscripții descoperite în curțile și grădinile sătenilor din

chiar de către principele Gabriel Bethlen, pentru a ține cursuri la Colegiul superior reformat, frecventat în acea vreme și de elevi de obârșie română, acolo urmând să se desfășoare activități didactice pe trei specializări universitare distincte: teologie, filosofie și lingvistică. Dar șederea acestuia, deși a fost destul de scurtă (mai puțin de un an, în 1622), s-a dovedit a fi deosebit de rodnică, avându-se în vedere faptul că a compus poemul *Zlatna*, în care, întocmai ca un reporter liric, descrie cu virtuozitate și talent fermecătoare plaiuri din Apuseni, dar și blândețea, ospitalitatea și omenia locuitorilor acestora. Poemul este „o scrisoare în versuri (după modelul clasic, adresată lui Heinrich Lisabon..., administrator al unor mine de aur la Zlatna...”¹⁴ Dar iată câteva exemple clare de prețuire, de către poetul silezian, a populației țărănești ardeleni: „Lipsindu-se de cele / de unde-au fost venit, / Valahu-și duce traiul / la toate cumpănit (...) / E blând și stă departe / de cei de prin cetate / și nu se dă la fapte / ce sunt necugetate...”¹⁵ sau: „Valahul om de cinste / iubește brazda care / i-aduce rodul dulce / și-aleasa desfătare, / își mână boii-n ciurdă / și oile în turmă, / La pășunat pe unde / le poate da de urmă...”¹⁶

Unele dintre aceste izvoare documentare nu sunt doar zgârcite cu aprecierile, dar îi văd pe țărani autohtoni și într-o ciudată lumină gri, alții nesfiindu-se să-i pună chiar într-o postură negativistă, în raport cu „națiunile” privilegiate (ungurii, sașii și secuii), asupra cărora nu vom stăruia acum. Dar sunt și aprecieri echilibrate (chiar dacă nu și laudative) prin care avem o corespondență credibilă cu realitatea sumbră a vieții românilor ardeleni din acele vremuri. Astfel, cronicarul german Georg Reicherstorffer (1500-1550), în *Chorographia Transilvaniei*, tipărită la Viena în chiar anul morții sale, constata că: „...printre aceștia locuiesc și românii înșiși, băștinași ai acestor provincii, în niște sate și posesiuni retrase; neam de oameni foarte aspri, hrânindu-se din cirezi și turme...”¹⁷

Alte caligrafieri interesante găsim în lucrările istorice ale învățatului umanist Anton Verancsis (Verantio) (1504-1543?), care, arătând că Transilvania „este locuită de «trei națiuni»: secuii, ungurii și sașii, aș adăuga totuși pe români, care, deși îi ajung ușor la număr, totuși nu au nici o libertate, nici o nobilime, nici un drept al lor în afară de un număr mic locuind în districul Hațeg în care se crede că a fost capitala lui Decebal și care pe vremea lui Ioan de Hunedoara, băștinaș de acolo, a dobândit noblețea pentru că totdeauna a luat parte neobosit la lupta împotriva turcilor. Ceilalți toți sunt oameni de rând, iobagi ai negustorilor și fără așezări ale lor, răspândiți

mai multe așezări din Ardeal. Conform vol.: Martin Opitz – *Zlatna, cumpăna dorului*, poem răsădit în românește de Mihai Gavril, cuvânt înainte de Vasile Netea, postfață de Al. Tănase, București, Editura Albatros, 1981, p. 8.

¹⁴. G. Coșbuc – *Opere alese*, vol. VI, ediție îngrijită și prefață de Gavril Scridon, colecția Scriitori români, București, Editura Minerva, 1982, p. 379

¹⁵. Martin Opitz – *Zlatna, cumpăna dorului*, poem răsădit în românește de Mihai Gavril, ediția citată, p. 65

¹⁶. *Ibidem*, p. 85

¹⁷. xxx – *Călători români despre Țările române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1968, p. 208

pretutindeni, prin toată țara, locuind arareori în locuri deschise, de cele mai multe ori retrași prin păduri și ei împreună cu turmele lor duc o viață nenorocită.”¹⁸

Secretar al cancelariei împăratului Fredric al III-lea, din mâna căruia a primit coroana de poet la 27 iulie 1442, cărturarul italian Enea Silviu Piccolomini (1405-1464), cunoscut mai ales sub numele de Pius al II-lea (după ce a devenit papă, la 19 august 1458, domnind până în 1464), declarând „războiul sfânt” împotriva turcilor, el afirma în *Cosmographia* sa că „românii sunt un neam italic (...) Ioan de Hunedoara, a cărui reputație o întunecă pe a celorlalți, nu a sporit atât gloria ungarilor cât a românilor din mijlocul cărora se născuse...”¹⁹

În loc de concluzii

Numeroase izvoare ale antichității grecești, între care istoriile lui Herodot, descrierile geografice ale lui Strabon, dar și dialogurile lui Platon, ca și cronicile compilative ale lui Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, atestă prezența lui Zamolxis (ulterior zeificat de daco-geți) în școala lui Pitagora. Dar există dovezi de netăgăduit ale difuzării învățăturilor creștine dinspre gurile Dunării și dinspre centrele de putere politică și culturală ale Imperiului Roman – în mai multe așezări din ținuturile transilvane, mai cunoscută fiind jertfa pilduitoare a Sfântului Sava de la Buzău, care, s-a sacrificat bucuros, în secolul al IV-lea, „din dragoste nemărginită pentru Dumnezeu cel nevăzut.” Acestei faze incipiente îi urmează, în ordine cronologică, umanismul transilvan, care s-a manifestat în forme dintre cele mai autentice în opera și viața cărturarului de faimă europeană Nicolae Olahus (1493-1568), el însuși de origine română, care în lucrarea sa *Hungaria* (1536) este primul care susține unitatea de neam, de limbă, de obiceiuri și datini, și mai ales unitatea de ritual religios a românilor, vreme de multe veacuri.

Accentul pus pe originea nobilă a românilor, ca urmași ai populației rezultate din simbioza daco-romană, și dovezile concrete din înscrisurile privitoare la meritele războinice, diplomatice sau spirituale ale acestora, reflectate prin unii reprezentanți ai celor câteva mari familii feudale nord-dunărene și transilvane, care au dat Europei mari personalități politice și culturale (Vlad Dracul, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Iancu de Hunedoara, Matei Corvin, Nicolaus Olahus ș.a.), nu aveau alt scop decât acela de a veni în întâmpinarea cerințelor imperative de libertate și de dreptate socială și națională a populației autohtone, în noile condiții geopolitice și sub influența snopului de reforme care clătinau din temelii rânduiețile învechite ale

¹⁸. *Ibidem*, pp. 410-411

¹⁹. *Ibidem*, p. 472

evului mediu târziu, în toate împărățiile și în toate colțurile, mai mult sau mai puțin întunecate ale bătrânului continent.

Unii călători străini prin ținuturile transilvane au rămas impresionați de generozitatea și de curățenia morală a țaranului român, de bunătatea, hărnicia și omenia lui (după cum alții au plecat cu unele impresii negative, având o cu totul altă viziune asupra mentalurilor românilor ardeleni), consemnând în scrierile și în rapoartele lor oficiale aceste lucruri. Este cazul cronicarului german Georg Reicherstorffer, autorul faimoasei lucrări *Chorographia Transilvaniei*, a poetului silezian Martin Opitz, autorul poemului descriptiv *Zlatna*, a cărturarului italian Enea Silviu Piccolomini și al multor alți călători care au trecut prin ținuturile transilvane, în evul mediu târziu și în epoca modernă, consemnând date semnificative despre profilul spiritual, despre datinile și obiceiurile locuitorilor acestor meleaguri, despre filosofia lor de viață.